

חייא "בן אחותי"?

וכי תימא, שמא תאמר שקרא להם כן משום דהכי הוה מעשה, שזאת היתה המציאות, שרבה היה בן אחיו, ורב היה בן אחותו.

הרי אי אפשר לומר כן! כי רב היה גם בן אחיו וגם בן אחותו של רבי חייא [ועיין בהערה (12)].

והאמר מר, הרי סיפר אחד מהאמוראים: אייבו, אביו של רב, וחנה, אביו של רבה, ושילא, ומרתא, ורבי חייא — כולחו, כל החמשה, בני אבא בר אחא ברסלא, מהמקום ששמו כפרי, חוה. ואם כן, רב היה גם בן אחיו של רבי חייא, ולמה קרא לו "בן אחותי".

ומתרצת הגמרא: רב, בר אחוה דהוה בר אחתיה. רב היה גם בן אחיו וגם בן אחותו, ולכן קרי ליה בן אחותי.

אבל רבה בר חנה, בר אחוה, דלא בר אחתיה היה, שהיה בן אחיו ולא בן אחותו, לכן קרי ליה "בן אחי".

ואי בעית אימא, ואם תרצה, אפשר לתרץ כך:

לכן קרא לרב "בן אחותי", על שם חכמתו, ה-ב שהיה רב חכם ביותר, ולכן קרא לו רבי חייא בן אחותי, לפי שהחכמה נקראת אחות,

שהוא בן אחי חנה, יורד לבבל. האם הוא יורה שם? האם יש לו רשות להורות בדיני איסור והיתר, וטומאות וטהרות [והגמרא תבאר בהמשך למה צריך רשות בשביל להורות איסור והיתר].

ענה לו רבי: יורה! ניתנת לו רשות להורות.

והוסיף רבי חייא ושאל את רבי: ידין? האם יש לו גם רשות לדון שם דיני ממונות כיחיד מומחה, ואם יטעה יפטר מלשלם?!

ענה לו רבי: ידין! ניתנת לו רשות גם לדון.

והוסיף רבי חייא ושאל אותו: האם גם יתיר בכורות, שיהיה רשאי להורות על מומי הבכור? (11) ענה לו רבי: יתיר! גם ניתנת לו רשות להתיר בכורות.

ועוד מספרת הגמרא: כי הוה נחית רב, כשרצה לדרת לבבל, אמר לו רבי חייא לרבי: רב, שהוא בן אחותי, ששמה אימו, שהיתה אמו של רב, ואחותו של רבי חייא, יורד לבבל, ושאל רבי חייא האם יורה? וענה רבי: יורה! ושאל אותו: האם ידין? וענה רבי: ידין. ושאל אותו: האם יתיר בכורות? וענה רבי: אל יתיר! לא ניתנת לו רשות להתיר בכורות [והגמרא תבאר].

ודנה הגמרא: מאי שנא, מה הוא השוני, אשר מחמתו למר, לרבה בר חנה, קרי ליה רבי חייא "בן אחי", ומאי שנא, מה הוא השוני אשר מחמתו, למר, לרב, קרי ליה רבי

מיוחדת, כמו שאמרה הגמרא במס' יומא (עא א) שרשות זו שייכת להנשיא שבארץ ישראל.

12. אביו של רב שנקרא "אייבו" היה אחיו של

11. הבכור יש לו קדושה גם בזמן שאין בית המקדש, ומדיני קדושתו שאסור לשוחטו לאכילה בלי שיפול בו מום. ההוראה על מומי הבכור היא מומחיות יתירה וצריך לזה רשות

דכתיב [משלי ז]: "אמור לחכמה, אחותי את".

למדנו מכאן שרבי לא הרשה לרב להתיר בכורות.

ודנה עתה הגמרא בשאלת רבי חייא לרבי אודות סמכותו של רב, ובדברי תשובתו של רבי:

"יתיר בכורות? — אל יתיר!" מאי טעמא? למה לא הרשה רבי לרב להתיר בכורות?

אילימא, אם נאמר, משום דלא חכים, שלא היה חכם דיו, זה אינו, כי הא קא אמרינן דחכים טובא, שנקרא בן אחותי משום שהיה חכם גדול.

אלא, לכן לא התיר רבי לרב להתיר בכורות, משום דלא בקי במומי, שלא היה רב מומחה בעניני מומי הבכור. ודבר זה אינו תלוי לא בלימוד ולא בסברא אלא בשימוש וזריזות.

ומקשה הגמרא: והאמר רב: שמונה עשר חדשים גדלתי אצל רועה בהמה כדי לידע איזה מום הוא מום קבוע [שמותר לשחוט את הבכור בגלל המום הזה], ואיזה הוא מום עובר, שאסור לשחוט בגללו את הבכור.

הרי שרב היה בקי במומין.

ומתרצת הגמרא: אלא, לכן לא התיר לו רבי

להתיר בכורות, כדי לחלק לו כבוד לרבה בר חנה. כדי שינהגו בני בבל בכבוד לרבה בר חנה, נתן לו לרבה חשיבות זו שיתיר רק הוא בכורות, ולכן לא נתן לרב. ולא חשש רבי שיזלו בו בכבוד רב, כי ידע שבלא זה ינהגו בו כבוד.

ואי בעית אימא, רב היה בקי גדול במומין, ומשום הא גופא, משום שגדל שמונה עשרה חדשים אצל רועה בקר, דרב בקיע במומי טפי, שהיה בקי ביותר, ושרי מומא לפי בקיאותו הרבה, אפילו בכאלה מומים דלא ידעי אינשי, שאנשים אינם מתייחסים אליהם כמום קבוע, ואמרי, יבואו, על ידי ההיתר של רב, לומר, שאפילו על מום עובר כי האי גוונא, שרא רב. שיבואו לדמות מום עובר אחר למום זה שהתיר רב, ואתו למישרי מום עובר. ויתירו גם מום עובר.

ומשום חשש מכשול זה, נמנע רבי מלהרשות לרב להתיר בכורות.⁽¹³⁾

ודנה עתה הגמרא במה שהובא לעיל, שרבי חייא ביקש מרבי רשות שרבה ורב יורו איסור והיתר בבבל.

ומקשה הגמרא: למה שאל רבי חייא האם "יורה?", ולמה הוצרך רבי להשיבו "יורה!"

והרי אי גמיר, אם הוא למד תורה ויודע את ההלכה, רשותא למה לי למישקל? למה צריך הוא לקבל רשות להורות? והרי אינו

אחד. נמצא שאייבו ורבי חייא היו בני אב אחד אח ואחות.
13. וע"ז נאמר: "יוסיף דעת יוסיף מכאוב" (מהר"ם ש"ף).

רבי חייא, שאייבו ורבי חייא היו בני אב אחד ששמו "אבא בר אחא כרסלא מכפרי", אבל לא בני אותה האם. ואמו של רב שנקראה "איימו" היתה אחות רבי חייא, בני אותה אם ולא בני אב

אלא מורה שכך היא ההלכה.

ומתוצאת הגמרא: חוץ מידיעת התורה, צריך מורה ההוראה שיהיה דיבורו ברור, ולא יטעו השומעין בדבריו, ולכן הוא צריך לקבל רשות להורות, והמסמין להורות, צריך שישים לבו גם לזה, ותקנו שכל מורה הוראה יקבל רשות להורות, **משום מעשה שחיה**, שטעו בדברי תלמיד אחד, מפני לשונו העילגת.

דתניא, פעם אחת הלך רבי למקום אחד, לעיר עכו, וראה את בני ארם שמוגבלים עיפותיהם בטומאה, לשו את עיסות בצקותיהם בכלים טמאים. אמר להם רבי: מפני מה אתם מוגבלים עיפותיכם בטומאה? והרי אתם מקפידים על שמירת טהרות, (14) **והמים שבעיסה מכשירין** (15) **את העיסה לקבל טומאה? אמרו לו: תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו כי מי בצעים, מי אגם, אין מכשירין.**

והוא, התלמיד שהורה להם כך, "מי ביצים" דרש להו, שיכולים הם ללוש עיסה בחלבון ובחלמון של ביצי תרנגולים ואווזים, שאינם משקה המכשיר לקבלת טומאה, אלא דינם כמי פירות, שאינם מכשירין לקבל טומאה. ואינהו סבור, הם לא הבינו את לשונו,

וסברו כי **"מי בצעים" קאמר, שכוונתו להתיר ללוש במי בצעים. ומפני שלשונו לא היתה ברורה, טעו.** (16)

ועוד טעות היתה להם: **וטעו נמי בהא דשנינו במשנה במסכת פרה: "מי קרמיון ומי פיגה [שמות של נהרות] פסולין לערב אותם באפר פרה אדומה ולהזות מהם על טמא מת, מפני שהם מי בצעים [או בצעים], והתורה אמרה "מים חיים אל כלי", בלי תערובת וחציצה של עפר.**

ואינהו סבור, אנשי המקום טעו וסברו, מתוך דלגובי מי חטאת פסילי, שאינם נחשבים ל"מים", כמו כן אכשורי נמי לא מכשירי, אינם נחשבים מים כדח להכשיר לקבל טומאה.

ולא היא! זה אינו נכון, כי התב, שם לענין חטאת, בעינן אנו זקוקים למים חיים בלי תערובת עפר. אבל הכא, אכשורי כל דהו, מכשירי. כל מים, אפילו שאינם צלולים, מכשירין.

תנא שנינו בברייתא: באותה שעה שראו את המכשול שיצא מתלמיד שאין לשונו פתוחה, גזרו חכמים: תלמיד אל יורה אל אלא אם כן נוטל רשות מרבו, (17). **כדי שרבו ידייק**

14. כן פירש הרמ"ה, ועיין בספר מרגליות הים דמבאר עפ"י דברי רש"י ותוס' לקמן שהיה זה בעכו, לכן שאל אותם כי "אסור לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל".

15. אין שום דבר מקבל טומאה אלא אם כן בא במגע עם מים, אבל עם מי פירות בלי מים אינו מקבל טומאה.

16. בתורת חיים ובערוך לנר מבארים: רק משום שטעו בטעות השניה שכמו שמי בצעים אינם ראויים למי חטאת כן אינם ראויים להכשיר, לכן טעו בדברי התלמיד וסברי שהתיר להם ללוש במי בצעים.

ולפי"ו מיושב קושית התוס' ד"ה ואינהו.

17. ולדבר זה אין צריך רשות מהנשיא או ממי שהוסמך על ידי הנשיא, דהרי פשטות לשון

אחריו, אם לשונו ברורה, ולא יצא מכשול על ידו.

וכן אסור לתלמיד להורות במקום רבו.

ובדין זה מספרת הגמרא: **תנחום בריה דרב אמי איקלע לחתר**. תנחום בן רב אמי הגיע למקום ששמו חתר. **דרש להו: מותר ללתות חיטין**, לשרות את החיטים מעט זמן במים, ולכותשן במכתשת **בפסח**, ואין לחשוש שמא יחמיצו, משום שכותשן תיכף אחרי הליתיה.

אמרו לו בני העיר: לאו, האם לא רבי מני דמן צור איכא הכא נמצא בעירנו, ותניא, ושנינו בברייתא: **תלמיד אל יורה במקום רבו, אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות** שהן כנגד מחנה ישראל [כשהיו במדבר, ומקום חניית ישראל היה בגודל שלש פרסאות], וכתיב שם: "והיה כל מבקש ה' [היינו, דבר ה'], יצא אל אוהל מועד אשר מחוץ למחנה", דהיינו אל משה רבינו, (18) למרות שבתוך המחנה היו תלמידים שקיבלו כבר הוראות ממשה רבינו, וידעו להורות.

וטענו כנגדו למה דורש הוראות במקום רבי מני.

אמר להם: לאו אדעתאי לא ידעתי ואני שוגג.

ומספרת הגמרא: (19) **רבי חייא הזייה להורא גברא דהוה קאי בבית הקברות**, ראה את איש אחד עומד בבית הקברות, **אמר ליה רבי חייא לאותו האיש: האם לאו בן איש פלוני כהן אתה**, והרי הנך כהן ואסור לך ליכנס לבית הקברות. **אמר ליה: ענה אותו האיש לרבי חייא: אין**, נכון הדבר שאני בן איש פלוני, אבל אינני כהן, **כי אבוה דההוא גברא של האיש ההוא [וכוונתו על עצמו] גבה עיניו הוה**, נכשל באיסור הסתכלות על נשים, **נתן עיניו בגרושה**, ונשא אותה לאשה, וממנה נולדתי, וחיללו, ונעשיתי חלל.

הגמרא מוסיפה עוד הלכה בהלכות נתינת רשות.

פשיטא, זה פשוט, **לפלגא** שאם הרב נותן חצי רשות לתלמיד, כגון שמתיר לו להורות איסור והיתר אך אינו מתיר לדון, או שמתיר לו לדון ואינו מתיר להורות, **הא קאמר דמהני**. הרי אמרנו שמועיל, שהרי רבי לא נתן לרב את כל הסמכות, ולא הרשה לו להתיר בכורות.

אך יש להסתפק בנתינת רשות על **תנאי**, **מאי**? האם יכול לתת רשות על זמן מוגבל, כגון שנה או שנתיים. האם מועילה רשות זו.

ופושטת הגמרא: **תא שמע: דאמר ליה רבי**

הגמרא היא מ"רבו". (חידושי המאירי).

18. והקשה רש"י אם כן היו חלק מהעם רחוקים ממנו ג' פרסאות. [ועיין בערוך לנר] ומתריך שמשה רבינו כבודו גדול יותר.

19. רש"י מבאר ששייכות סיפור זה לסוגייתנו

היא, שאף שהיה מקומו של רבי, רבו של רב חייא, והיה לכאורה אסור לו להורות, בכל זאת מותר כדי להפרישו מאיסור, ושם בגמ' עירובין נפסקה ההלכה שלהפריש מאיסור מותר אפילו במקום רבו, ולמרות שהוא זלזול בכבוד הרב.

יתיב רב נחמן תלמידו של שמואל, וקאמר
לחא שמעתא ואמר מאמר זה.

איתביה רבא לרב נחמן, הקשה רבא לרב
נחמן: שנינו במשנתנו: אפילו שנים מזכין
את בעל הדין או שנים מחייבין, ואילו אחד
השלישי אומר איני יודע — יוסיפו הדיינים
(22) וקשה: ואי איתא ואם ישנו הדין של
שמואל להוון שהשנים יהיו כשנים שדנו,
ולמה צריך להוסיף. (24)

ומתרץ רב נחמן: שאני התם, שונה הדין

יוחנן לרב שמן: (20) הרי אתה ברשותינו,
נתונה לך רשות לדון, עד שתבא אצלינו, עד
שתחזור אלינו.

הרי שאפשר להרשות על זמן מוגבל.

ועתה מבארת הגמרא את דעתו של שמואל.
(21)

גרפא, למדנו בסוגיא הקודמת, אמר שמואל:
שנים שדנו דיניהם דין אלא שבית דינם
נקרא בית דין הצוף, שעברו (23) על תקנת
חכמים שצריכין שלשה.

שמואל שדינו דין [אפי' באחד] ועיין תוס' ד"ה
יפה. אבל התרומת הדשן סובר בדעת הרא"ש
שאפילו בעל כרחם דינו דין, ואז אינו נקרא
חצוף אלא עבריין, אבל דינו דין. ועיין בר"ן
שמביא ב' הדעות.

22. רש"י ור"ח פירשו מלשון חוצפא, וחוצפתם
היא שעברו על תקנת חכמים, ויש מפרשים,
מובא בחי' הר"ן ובמאירי ובשיטה מקובצת
כתובות דף כ"ב, מלשון "מחשוף הלבן", היינו:
אם שנים ידונו ידעו בעלי הדין מי חייבם ומי
זיכם. מה שאין כן בשלשה לא יודעים מי חייבם
ומי זיכם, הר"ן סובר שפירוש זה אינו עולה יפה
בסוגייתנו, ועיין בהערה הבאה.

23. בדין הוספת הדיינים ישנה מחלוקת הרמב"ם
והראב"ד (פ"ח מהל' סנהדרין הל"ב) ויבואר
שם.

24. ואף ששמואל מודה לדין המשנה
שלכתחילה דיני ממונות בשלשה, אלא שבדיעבד
— בשנים דינם דין, מ"מ סבר המקשן דכיון
שאחד אומר איני יודע הוי כדיעבד, כיון שאינו
חוצפא שהרי התיישבו בשלשה, ולא עברו על
תקנת חכמים. חידושי הר"ן.

והטעם כי במקום שיש חילול ה' אין חולקים
כבוד לרב. ועוד פירוש מפרש רש"י ומבואר
בתוס' (ד"ה רבי).

20. מכאן גם אפשר להביא ראיה לדברי התוס'
(ע"א ד"ה נקיטנא) שלא דוקא הנשיא יכול
להסמיק, דהרי רבי יוחנן לא היה נשיא.

אבל היד רמ"ה והתוס' הרא"ש וכן במאירי
מבארים שלא היתה זו סמיכה ממש ליפטר אם
יטעה בדין, אלא נתינת רשות להורות, שגם לכך
צריכים רשות, שהם גרסו בגמרא לעיל בסיפור
של מי בצעים "מכאן אמרו תלמיד אל יורה אלא
אם נטל רשות מרבו". ועיין בחידושי הר"ן
בביאור הגירסאות.

ולדבריהם, הוכחת הגמרא היתה שכמו
שאפשר לתת רשות להורות למחצה, כן אפשר
להסמיק למחצה.

21. התוס' (ע"א ד"ה דן) סוברים שאפילו בע"כ
של בעלי הדין, דאי מדעתם — פשיטא, דאפילו
רבי אבהו מודה.

יש סוברים בדעת הרא"ש שאי אפשר לדון
בעל כרחם, ועל קושיית תוס' "דאי בקבלוהו
עליהו פשיטא" מתרץ הרא"ש שהמדובר
שאמרו לו "דונו לנו כדרך דיינים" ולכן סובר

שם דמעיקרא אדעתא דתלתא יתיבי שמתחילה ישבו על מנת שהדין יפסק על ידי שלשה, וכיון שהאחד אינו יודע, חסר מהשלשה.⁽²⁵⁾ אבל הכא בדינו של שמואל לאו אדעתא דתלתא יתיבי לא התיישבו כי אם שנים והם מסכימים לדעה אחת, לכן סובר שמואל שדיניהם דין.

ועוד קושיה שואל רבא —

איתביה: למדנו בברייתא: **רבי שמעון בן גמליאל אומר:** הדין בשלשה, ואילו פשרה שהדיינים מפשרים בין בעלי הדין, נעשית בשנים. **ויפה כח פשרה מכח הדין, ששנים שדנו — בעלי דינין יכולין לחזור בהן, ואילו שנים שעשו פשרה — אין בעלי דינין יכולין לחזור בהן,** שהרי רצו בפשרה, והבית דין עשה כמבוקשתם.

הרי שרבי שמעון בן גמליאל סובר, ששנים שדנו אין דיניהם דין —

וכי תימא, ואם רב נחמן ירצה לתרץ, שפליגי רבנן עליה דרבי שמעון בן גמליאל, וסברי ששנים שדנו דיניהם דין, ושמואל יסבור כמותם.

על זה טוען רבא —

והאמר רבי אבהו: **שנים שדנו, לדברי הכל — אין דיניהם דין.** שאין מי שחולק על רשב"ג, ולדעת הכל אין דיניהם דין, וקשה על שמואל.

ומתרץ רב נחמן:

וכי גברא אנברא קא רמית? האין אתה מקשה מדברי רבי אבהו, שהוא אמורא, על דברי שמואל, שגם הוא אמורא, והרי אפשר לומר שרבי אבהו אכן סובר שאין חכמים חולקים על רבי שמעון בן גמליאל, ואילו שמואל סובר שחכמים כן חולקים, וסוברים שדיניהם דין, ושמואל סובר כמותם.

גופא, עתה מבארת הגמרא את דברי רבי אבהו:

אמר רבי אבהו: שנים שדנו דיני ממונות, לדברי הכל, אין דיניהם דין.

איתיביה הקשה רבי אבא לרבי אבהו, ממה ששינוי במשנה במסכת בכורות [כח ב]:

יחיד שאינו מומחה, שדן את הדין לבדו, וטעה, וזיכה את החייב [אן] וחייב את הזכאי, או שטימא את הטהור או שטיהר

החבילה.

ועוד מפרש, שההתנגדות היא מצד בעל הדין שהתחייב, שיכול לומר, אדעתא דהכי שיצא הדין מבי"ד חסר, לא הסכמתי להתדיין לפניהם, ותובע שיוסיפו הדיינים. מה שאין כן אם הסכים לכתחילה לשנים, אינו יכול לומר כן. [וצ"ל שסובר כמו הדעות בהערה 20 הסוברים ששנים שדנו הוא רק בהסכמת בעלי הדין].

והנפקא מינה בין תירוץ הר"ן לתירוצי הי"ד

25. רש"י לא פירש. ובחידושי הר"ן מפרש [עיין הערה 23], כיון שמתחילה ישבו בשלשה, משום שלא רצו לעבור על תקנת חכמים, לכן גם בגמר הדין, חייבים להיות שלשה. ובקצות החושן (יח ס"ק ח) מבאר את שיטת הר"ן: כיון שאינם רוצים להיות ב"ד חצוף.

והיד רמ"ה מפרש, כיון שקבעו עצמם בשלשה, לכן באמר אחד איני יודע, הוי כאילו שאיננו, ונעקרה הקביעות, וכאילו נתפרדה